
КОГУТ І.В.,
аспірант, Полтавський
національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
викладач, кафедра загальної,
вікової та педагогічної психології,
Київський університет
імені Бориса Грінченка,
м. Полтава

ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті охарактеризовано сучасний етап професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Визначено основні передумови формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Запропоновано педагогічні умови та структурні компоненти методики формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійно-педагогічна комунікативна компетентність, майбутній учитель, методика, педагогічні умови, професійна підготовка.

В статье охарактеризован современный этап профессионально-педагогической подготовки будущего учителя. Определены основные предпосылки формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности будущего учителя. Предложены педагогические условия и структурные компоненты методики формирования профессионально-педагогической компетентности будущего учителя.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая коммуникативная компетентность, будущий учитель, методика, педагогические условия, профессиональная подготовка.

The article described the current stage of professional pedagogical training of future teachers. The basic prerequisites for the formation of professional pedagogical communicative competence of future teachers are given. Pedagogical conditions and the structural components of the methodology of forming of professional pedagogical competence of future teachers are offered.

Key words: professional and pedagogical communicative competence, future teacher, methodology, pedagogical conditions, professional training.

Актуальність та доцільність дослідження. У професійно-педагогічній підготовці важливе місце займає питання формування професійної компетентності майбутнього вчителя. У нашому дослідженні воно базується на формуванні професійно-педагогічної комунікативної компетентності, тобто на компетентнісному підході до формування особистості педагога. Професійна компетентність – це інтегративна характеристика особистості, яка є сукупністю професійних якостей, необхідних для самостійної професійної діяльності. Наявність компетентностей професійної діяльності передбачає: усвідомлення значення фахової підготовки; наявність рис характеру і здібностей, адекватних вимогам такої діяльності; необхідні знання і вміння.

Аналіз останніх публікацій. Нині питання вивчення проблеми формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя актуалізується. Зокрема, зазнали помітної конкретизації аспекти, пов'язані з дослідженням проблеми спілкування загалом та професійного зокрема. Так, розкриттю методологічних засад спілкування присвячені праці О. Бодальова, Ю. Жукова, О. Лєонтєва, Б. Ломова; у працях Н. Волкової, Л. Долинської, В. Кан-Калика, М. Корнєва, А. Мудрика, Л. Савенкової,

М. Тоби розкрито структуру, функції та види спілкування.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять праці, де розглянено принципи підготовки вчителя, вдосконалення сутнісних основ професійної педагогічної освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Федій, Л. Хомич, Н. Шиян).

Необхідною передумовою для розв'язання проблеми формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх педагогів стали дослідження, в яких розглядається проблема саме комунікативної компетентності (М. Лісіна, Л. Петровська, М. Станкін, Ю. Федоренко, М. Філоненко).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого науково-педагогічного дослідження є дослідження педагогічних умов та складників теоретичної моделі методики формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу науково-методичної літератури та практики професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя ми виділили ознаки компетентностей педагога у контексті формування професійно-педагогічної комунікативної компетент-

ності: усвідомлення необхідності професійних знань; цілеспрямованість, систематичність у підготовці до майбутньої діяльності; володіння системою умінь і навичок комунікативної діяльності. Ці ознаки охоплюють усі компоненти професійно-педагогічної підготовки.

Компонентами професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя є:

- наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми в найрізноманітніших сферах;
- взаємодія загальнолюдських та професійних показників комунікативності;
- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;
- здібності до педагогічної комунікації, набуття комунікативних навичок вмінь.

Професійно-педагогічна комунікативна компетентність учителя є суттєвою рисою, сукупністю певних якостей особистості, що сприяють прийняттю, засвоєнню, використанню й передачі спрямованої на навчання й виховання учнів педагогічної інформації. Вона полягає у професійній здатності педагога до спілкування, стимулювання позитивних емоцій у співрозмовника й відчуття задоволення від спілкування.

Побудова системи формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності представлено нами в моделі. Метод моделювання є одним із специфічних методів наукового дослідження. Особливості його застосування розглянуті в роботах В. Загвязинського, В. Краєвського, В. Михеева, В. Штоффа та ін.

Створюючи модель методики формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності, ми,

по-перше, ґрунтували її на основі застосування проектно-комунікативних технологій; по-друге, керувалися визначенням поняття «модель» Є. Романової, яка під педагогічною моделлю розуміє «узагальнений, абстрактно логічний образ конкретного феномена педагогічної системи, що відображає і репрезентує суттєві структурно-функціональні зв'язки об'єкта педагогічного дослідження, представлений в потрібній наочній формі і здатний давати нове знання про об'єкт моделювання» [2].

Ураховуючи вищезазначене ми побудували модель методики формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності на основі застосування проектно-комунікативних технологій (тренінгові технології, різні форми аудиторної та позааудиторної роботи).

Ґрунтуючись на попередньому вивченні психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури і проаналізувавши стан професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності, було зроблено висновки про те, що структура професійної підготовки вміщує теоретичну, практичну та дослідницьку підготовки.

Далі були визначені **умови** формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога на основі проектно-комунікативних технологій як комплекс заходів навчально-виховного процесу для забезпечення досягнення студентами достатнього рівня професійно-педагогічної комунікативної компетентності:

- розвиток у майбутніх учителів самосвідомості на основі рефлексії як необхідних якостей для здійснення професійно-педаго-

- гічного спілкування;
- використання при вивченні дисциплін психолого-педагогічного блоку соціально-психологічного тренінгу як домінантної форми включення майбутніх учителів у процес професійно-педагогічного спілкування;
- методичної підготовки майбутнього педагога до комунікативної діяльності з використанням Інтернет-технологій.

Ми вважаємо, що формування професійних якостей і вмінь майбутнього вчителя засобами проектно-комунікативних технологій на етапах теоретичної, практичної та дослідницької підготовки буде спроектоване на ефективність цілісного, загального процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. Опанувавши професійно-орієнтовані проектно-комунікативні технології під час навчання у ВНЗ, майбутній учитель буде використовувати всі різновиди зазначених технологій при роботі зі своїми потенційними учнями в школі.

Оскільки будь-який педагогічний процес функціонує і розвивається згідно з принципами навчання, які виступають як першооснова, закономірність тієї чи тієї діяльності і, безумовно, впливають на вибір педагогічних технологій, що забезпечують необхідне функціонування об'єкту дослідження, ми вважаємо необхідним виділити принципи, покликані, на наш погляд, проектувати методику формування професійно-педагогічної комунікативної компетенції майбутнього вчителя.

У рамках досліджуваної проблеми для нас особливого значення набувають такі принципи: принцип соціально орієнтованого змісту навчальної діяльності, принцип варіативності предметного змісту професійно-педа-

гогічної підготовки, принцип контекстного навчання, принцип «двоплановості», принцип креативності.

Вищеперераховані умови та принципи послужили опорою при відборі і конструюванні педагогічних професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій, направлених на формування особистості вчителя як предметника, дослідника та культуромовної особистості в процесі формування його професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Зважаючи на це, ми виділяємо три групи професійно-орієнтованих проектно-комунікативних технологій, що реалізуються в площинах теоретичної, практичної та дослідницької підготовки. Розглянемо детальніше кожен з виділених груп технологій.

Проектно-комунікативні технології знаходження професійно значущих асоціацій. Досліджувані технології передбачають групування мовних засобів на основі використання асоціацій (семантичних, образних, ситуативних), різних видів схематичної систематизації мовних засобів (побудова особистих опорних схем, що організують мовні засоби в певну систему мовних одиниць або опорних схем на основі тексту), та орієнтовані на створення професійно значущого мислення студента, розвитку його пізнавальної мотивації.

У рамках технологій знаходження професійно значущих асоціацій, нам представляється доцільним, виділити технологію концепт-карт, технологію колажування та технологію паралельного читання, в основі яких лежить принцип «радіантного мислення», тобто використання природної схильності мозку мислити асоціативно, від центру до периферії.

Проектно-комунікативні синкретичні технології. Формування цілісної

особистості вчителя можливе лише за умови застосування синкретичного підходу (*synkretismos* – поєднання, злиття), що забезпечує тісний взаємозв'язок проєсійно-орієнтованих проєктно-комунікативних технологій.

Проєктно-комунікативні технології моделювання комунікативних ситуацій передбачають проблемно-комунікативні форми організації навчальної діяльності студентів, які спрямовані на інтеграцію їх комунікативної практики і пошуково-пізнавальної діяльності, що сприяє формуванню комунікативно-прагматичних та інтелектуальних вмінь вирішення пізнавальних задач.

У найбільш загальному плані «ситуація» визначається як фрагмент об'єктивної дійсності, що відображається суб'єктом в його практичній діяльності. Серед факторів, що входять в комунікативну ситуацію, як правило, називають обставини дійсності, відносини між комунікантами, мовні спонукання і реалізацію самого акту спілкування [1].

У ході нашого дослідження комунікативні ситуації реалізовувались через тренінгову технологію, технологію методичних задач, які передбачали включення студентів в діалог/полілог, у тому числі і педагогічного характеру.

Методика формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя, яка ґрунтується на застосуванні вищеперерахованих професійно-орієнтованих проєктно-комунікативних технологій покликана формувати професійно-педагогічну комунікативну компетентність майбутнього вчителя у єдності складових компонентів педагогічної діяльності, створенні усталених зв'язків між ними та існуванні їх як єдиного цілого.

Методика формування професійно-педагогічної комунікативної ком-

петентності на основі застосування проєктно-комунікативних технологій не тільки визначає параметри організації процесу підготовки студентів до застосування досліджуваних технологій в професійній діяльності, але і має в своєму складі процесуальний і змістовий аспекти, має динамічний характер.

На наш погляд, вона може бути реалізована в ході чотирьох **етапів**:

Мотиваційно-ціннісний етап, який включає: постановку цілей і задач формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності на основі застосування проєктно-комунікативних технологій в педагогічній діяльності, як якості фахівця, що відповідає майбутній спеціальності і кваліфікації; визначення специфіки і можливостей навчальних предметів загальнопрофесійної і спеціальної підготовки для формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності студентів педагогічних ВНЗ; формування ціннісних орієнтацій і мотивів з оволодіння знаннями, вміннями і навичками застосування проєктно-комунікативних технологій у навчально-виховному процесі; формування професійного образу вчителя.

Комунікативно-когнітивний етап представляє собою цілеспрямований процес формування готовності майбутніх вчителів до застосування проєктно-комунікативних технологій (професійних знань, умінь, навичок, прийомів самоосвіти), що включає теоретичну, дослідницьку, практичну підготовку і передбачає реалізацію знань, умінь та навичок застосування проєктно-комунікативних технологій в навчально-пізнавальній і практичній діяльності (знання в психолого-педагогічній галузі та її методології, предметній методиці; вміння викладати, передавати, пояснювати).

Професійно-діяльнісний етап має на меті демонстрацію сформованості у майбутнього вчителя інтегративного комплексу компетенцій, що свідчить про відповідний рівень професійно-педагогічної комунікативної компетентності, включаючи мовну, мовленнєву, соціолінгвістичну та соціокультурну, дискурсивну і стратегічну компетенції.

Аналітико-коректувальний етап включає аналіз і корекцію реалізації отриманих даних у ході формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів в навчально-пізнавальній і практичній діяльності, корекцію індивідуального стилю застосування проектно-комунікативних технологій в навчанні через співвідношення об'єктивних вимог до професійної діяльності з особистісним розвитком фахівця.

Таким чином, вирішення проблеми формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності за допомогою всіх виділених форм, методів і засобів навчання, з дотриманням вищезазначених умов та принципів дозволить педагогам досягти поставленої мети, яка буде виражатися в результаті – підвищиться якість підготовки студентів на основі сформованої власної професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Відповідно до побудованої теоретичної моделі формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя нами було визначено структуру вищезазначеного особистісного утворення.

Метою побудови такої графічної моделі методики формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя є потреба соціального замовлення високоосвіченого педагога, здатного до конкретної професійної комунікатив-

ної діяльності для вирішення педагогічних задач та здійснення освітнього процесу на високому рівні.

Конкретизуємо структурні елементи професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Професійно-соціальна комунікативна компетенція формується у сфері професійної взаємодії комунікантів і може реалізуватися в усній або письмовій формах, за офіційних чи неофіційних обставин.

Професійно-соціальна комунікативна компетенція передбачає наявність професійних знань, загальної гуманітарної культури людини, вміння орієнтуватися в навколишньому світі, навички спілкування і є похідною комунікативної компетенції.

Комунікативна компетенція визначається комунікативними інтенціями (комунікативними намірами адресата), комунікативними стратегіями, знанням особистості співрозмовника, вмінням долати психологічні фільтри, аналізувати невербальні характеристики (позу, жести, міміку тощо); навичками починати і закінчувати комунікацію в необхідний момент, контролювати посткомунікативні ефекти.

Визначним складником професійно-соціальної комунікативної компетенції є мовна компетенція.

Наступним важливим чинником, що впливає на становлення і розвиток професійної мовної компетенції та є необхідною умовою самореалізації фахівця, є креативність (здатність до творчого розв'язання завдань у будь-якій сфері діяльності і комунікації) особистості.

Професійно-методичну комунікативну компетенцію майбутніх учителів розглядаємо як наявність професійно-методичних знань та досвіду практичної роботи, необхідних для

ефективної професійної діяльності в загальноосвітній школі; сукупності вмінь: упевнено орієнтуватись у багатоманітності сучасних науково-педагогічних підходів і методичних рішень, використовувати й адаптувати готові методичні рішення, самостійно виконувати науково-методичну роботу; вміння реалізовувати принципи, зміст, форми, методи й засоби навчально-педагогічної діяльності. Як і будь-яка інша, професійно-методична комунікативна компетенція має власну структуру, зміст, питому вагу з-поміж інших компонентів професійної компетентності і пов'язана з реалізацією інформаційно-орієнтаційної, моделюючої, мобілізаційної, трансляційної, контрольно-оцінювальної й аналітичної функцій діяльності педагога.

Поняття професійної компетенції вчителя розглядаємо у вигляді групи професійних умінь: організаторських, адаптаційних, комунікативних, мотиваційних, дослідницьких та контролюючих.

Професійно-творча комунікативна компетенція передбачає наявність у педагога такого особистісного утворення як самовиховання власних професійно-педагогічних комунікативних умінь.

Перший етап передбачає розвиток здібностей до рефлексії, до усвідомлення власної поведінки у спілкуванні, до з'ясування різниці між змістом і технікою спілкування, внутрішнього стану особистості та його зовнішніх проявів. Для результативного комунікативного самовиховання важливо виникнути в особливості власної комунікабельності, осмислити рівень її сформованості як професійно-особистісної якості.

На цьому етапі майбутній педагог учиться дивитися на себе ніби збоку, очима дітей.

Другий етап пов'язаний із самовихованням умінь відчувати інтелектуальний, емоційний, морально-вольовий стан учнів, стимулювати їх бажання вчитися. Тут учителю можуть стати у пригоді спостереження за конкретними людьми та учнями. Всі спостереження підпорядковані єдиній меті – зрозуміти іншу людину, встановити з нею контакт. Учитель може скористатися одним із варіантів вправ: програвання педагогічних подій в уяві. Наприклад, педагог намагається в думках розгадати за зовнішніми ознаками, виразом обличчя, жестом, голосом, мімікою хід думок, настроїв школярів, з якими зустрічається. Принагідно варто переконуватися у правдивості своїх здогадів.

Третій етап передбачає не тільки розвиток умінь сприймати, встановлювати контакти, а й обов'язково активно впливати на учнів, оволодівати способами впливу.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога нерозривно пов'язане з формуванням його загальної комунікативної культури, є ефективним на основі застосування технологічного підходу – проектно-комунікативних технологій та матиме ефективний корисний вплив на професійну діяльність на основі сформованості професійно-комунікативної компетенції, професійно-методичної компетенції та продуктивно-творчої комунікативної компетенції як базових конструктів професійно-педагогічної комунікативної компетенції майбутнього педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 114с.
2. Романова О.В. Формирование коммуникативной компетентности студентов гуманитарных специальностей средствами педагогических мастерских : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 – «общая педагогика, история педагогики и образования» / О.В. Романова ; Вятский государственный гуманитарный университет. – Киров, 2010. – 21 с.
3. Сарафанова Т. В. Педагогические условия формирования готовности студентов к творческой деятельности во внеаудиторной работе : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 – «Общая педагогика и история педагогики» / Т. В. Сарафанова. – Владимир, 2004. – 17 с.
4. Скворцова С.О., Вторнікова Ю.С. Професійно-комунікативна компетентність вчителя початкових класів : монографія / С.О. Скворцова, Ю.С. Вторнікова. – Одеса : Абрикос Компані, 2013. – 290 с.